

OSSERVATORIO LETTERARIO

*** Ferrara e l'Altrove ***

Magyar nyelvű online melléklet - Supplemento online in lingua ungherese

<http://www.osservatorioletterario.net> - <http://xoomer.virgilio.it/bellelettere/> - <http://www.testvermuzsak.gportal.hu>

Ferrara, 2007. január 17. szerda

GONDOLATOK A VERS(ELÉS)RŐL – I.

BEVEZETÉS

A vers ritmusos szövegforma.

Mi az, ami a verset a prózától megkülönbözteti? Kísérljük meg a válaszadást az alábbi Petőfi-részlettel:

Véres napokról álmodom,
Mik a világot romba döntik,
S az ó világnak romjain
Az új világot megteremtik.

Csak szólna már, csak szólna már
A harcok harsány trombitája!
A csatajelt, a csatajelt
Zajongó lelkem alig várja!...

(Véres napokról álmodom)

Nézzük csak: mi az, ami a fenti szöveget verssé teszi? Mi az, ami vagy nincs meg a prózában, vagy ha meg is van, nem olyan mértékben, mint ezekben a sorokban?

Mit érzünk a fenti idézett sorokból? Először is azt érezzük, hogy ez a világ, ami itt a szemünk elé tárul más, feszültebb légkörű, emelkedettebb, érzelmekkel telítettebb. Mindezt mivel éri el a költő?

- 1.) Ha figyelmesen átolvassuk a két strófát, láthatjuk, jelentős szerepet játszanak a nyelv hangzási elemei: ld. a 2. strófa hangutánzó és hangulatfestő szavait.
- 2.) Amit közölni akar velünk, azaz a mondanivalóját jóval tömörebben fejezi ki, mint ahogy egy prózaíró tenné, tehát sűrít. A sűrítés a verses beszédben fokozottan kötelező elvárás.
- 3.) Éppen ezért - mint ahogy érezni - itt az egész közlés jellegzetesebbé, kiélezettebbé válik. Berzsenyinek volt egy remek megállapítása, hasonlata a verses beszéd meghatározására: «a verses beszéd olyan, mint a trombita hangja, mely szűkebb keretek közé van szorítva, s ezért élesebben, kifejezőbben szólal meg.»
- 4.) Az előzővel függ össze, hogy itt minden szó jelentőséget nyer, ezért sokkal több a hangsúly, s ezek jóval nagyobb szerepet kapnak, mint a prózai beszédben.
- 5.) Fokozott szerepe van a szüneteknek is. A költeményben a nagyobb nyugvópontok is többnyire szabályosan helyezkednek el, gyakran a sorok végén, még inkább minden negyedik sor után, ahol egy-egy nagyobb akusztikai és gondolati egység lezárul.
- 6.) A fentieknél még fontosabb jegyet kell megfigyelnünk: a szabályos ismétlődést. Bizonyos akusztikai jelenségeknek megközelítően egyenlő időközökben való visszatérést figyelhetünk meg: négysoronként, kétsoronként, soronként, de sorokon belül is. Próbáljuk csak hangosan elolvasni: «Csak szólna már, csak szólna már...» Mit érzünk? Érzünk egy lüktetést, érezzük a ritmust. A ritmus – Arany Jánost idézve – «a versidom lényegét teszi, mi a kötött beszédet a folyótól már elemeiben szétválasztja, s a kettőt éles ellentétbe helyezi egymással.» Mögötte pedig ott van, ami a verses beszéd fent felsorolt többi tényezőjének is főforrása, előidézője, az érzelmekkel, indulatokkal teli lelkiállapot.

7.) Mint ahogy a prózai beszédnek, a versnek is van hanglejtése (beszédmelódiája), amely különösen a hangsúlyos szótagokon szökik fel. Mivel a versben több a hangsúlyos szó, a versnek a beszédmelódiája is elevenebb, színesebb.

A versforma bonyolult, komplex jelenség, leglényegesebb tényezője a ritmus, amely maga is összetett jelenség. Hogy a ritmus lényegéhez eljussunk, vizsgáljuk meg az alábbi sorokat:

Estve jött a | parancsolat
Viola-szín | pecsét alatt...

(Csokonai: Szegény Zsuzsi a táborozáskor)

Mitől ritmusosak ezek a sorok?

- 1.) A hangzó nyelv bizonyos egynemű egységeinek (szótagjainak) csoportokba való foglalása. Itt esetünkben négyesével való összekapcsolása.
- 2.) Az első szótagon nagyobb a nyomatek (ezt nevezzük versnyomateknek vagy iktusnak.)
- 3.) Az iktusok szabályos időközökben való ismétlődése. Ezáltal a verses beszéd olyan egységekre, tehát ütemekre tagolódik, amelyeket nagyjából egyforma ideig hangoztatunk, s amelyeknek mindig van egy nyomatekos erős íze ('arsis'-a) és egy nyomatek nélküli, gyenge íze ('thesis'-e). Azt fontos megjegyezni, hogy az egységek (ütemek) nem mindig azonos szótagúak, mégis nagyjából egyenlő időtartamúak, mint a következő sorokban:

Királyasszony | néném,
Az egekre | kérném,
Azt a rózsát, | piros rózsát
Haj, beh szeret- | ném én!

E fenti esetben a sorok második ütemét elnyújtva ejtjük és ezzel kiegyenlítjük a szótagszámbeli különbséget. Ez a jelenség az ütemegyenlőség törvénye. Fontos megjegyezni, hogy az ütemegyenlőség nem abszolút, hanem csak hozzávetőleges.

Ritmusképző tényező még: a hangok bizonyos minőségbeli szerepe, amelynek két gyakori megnyilvánulása: az alliteráció és a rím. Egyik sem kizárólagos ritmusalkotó, mint a hangnyomatek és az időtartam, hanem csak ritmust erősítő, ékesítő.

Gazdag kifejezési lehetőségekkel együttjáró esztétikai hatást a ritmus és általában a versforma csak bizonyos következetességű ismétlődés, más szóval sorozatosság által érheti el. A sorozatosság teszi lehetővé, hogy a vers ritmikai rendjét felismerjük és élvezzük. Ez a ráismerés hozta működésbe ritmusérzékünket, mely a továbbiakban is várja a már megérezett vagy felismert ritmikai rendet. A versforma funkcionális szerepe gyakran éppen ebben a megszokott sorozatosságtól való eltérésben, vagy éppen egy másfajta sorozatosságra való áttérésben nyilvánul meg.

Az olyanfajta versekben, mint amilyen pl. a «Szózat», ahol nagy szerepet játszik a rövid és hosszú szótagok váltakozása és viszonya, az ütemet hagyományosan 'láb'-nak szokták nevezni. Az ütemek (lábak) szótagokból állnak. Ezeknek nemcsak hangsúly-, hanem időértékük is lehet: lehetnek hosszúak (—) és rövidek (U).

A szótagok időtartamának kialakításában nemcsak a magánhangzók, hanem a mássalhangzók is részt vesznek.

Most pedig íme egyelőre egy mini-verstan, a verselési rendszerek vázlatos összefoglalása (Összeállította: Mátyás Gábor Lakócai Gábor «Verstan középiskolásoknak és felvételizőknek» c. tankönyve alapján, Püldo Kiadó, 2002):

Ütemhangsúlyos verselés: az első hangsúlyos szótagot hangsúlytalan szótagok kísérik.

kétütemű:

3,2: pl. lakjatok / vígan

2,3: pl. igyunk / derűre

3,3: pl. rab vagyok, / rab vagyok

4,2: pl. szabadulást / várok

4,3: pl. Nincsen apám, / se anyám

4,4: pl. Vára öblös / teremében

háromütemű:

3,3,3: pl. Érik a / ropogós / cseresznye

4,4,2: pl. Süvegemen / nemzetiszín / rózsa
stb. (

ősi nyolcas (felező nyolcas): «A négy-négy osztású sor első üteme után sormetszet (cezúra) következik.»
pl. Beforultam // a konyhára

felező tizenkettes:

pl. Siralmas éneköm // tetűled megválnom

periódus: «a vers olyan egybetartozó egységét jelenti, amely még nem alkot versszakot, de több, mint a verssor. A hangsúlyos verselésben leggyakrabban a párrímű sorok (a,a) alkotnak periódust.»

ütemhangsúlyos strófaszerkezetek:

Zrínyi-versszak

(négyütemű felező tizenkettesek, a a a a rímekkel)

Balassi-strófa

(háromsoros versszak, 6a 6a 7b, 6c 6c 7b stb. rímeléssel)

Antik időmértékes verselés

alapelve: a rövid és hosszú szótagok szabályos váltakozása

alapegység: mora (egy rövid szótag)

leggyakoribb verslábak:

jambus: u -

trocheus: - u

daktilus: - u u

anapesztus: u u -

pirrichius: u u

spondeus: - -

kólon: állandósult ritmusszerkezet

pl. első paión: - u u u

második paión: u - u u

choriambus: - u u -

ionicus a minore: u u - -

ionicus a maiore: - - u u

stb. (38-40.)

legismertebb antik sorfajták:

hexameter: hat versláb (daktilusok, időnként spondeusokkal)

- u u / - u u / - u u / - - / - u u / - -
az első négy verslábban lehet spondeus (- -) is

pentameter: öt versláb (a valóságban olyan hexameter, amelyiknek a 3. és a 6. láb csonka; a sor felénél kötelező a sormetszet (dierézis)

pl. Tóth Gyula bádigos és vízvezetékyszerelő (Weöres S.)
- u u / - u u / - // - u u / - u u / -

disztichon: egy hexameterből és egy pentameterből álló periódusok

pl. Azt mondd, gyereked van tőlem, s jársz a nyakamra.
Szilvia, furcsa e vád, s jogtalan is, kicsikém.

- - / - u u / - - / - - / - u u / - -
- u u / - u u / - // - u u / - u u / -

pl. Messze jövendővel komolyan vess öszve jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül.

- u u / - - / - u u / - - / - u u / - -
- - / - u u / - // - u u / - u u / -

jambikus trimeter (hatos jambus): u - u - / u - u - / u - u -

anacreóni sorok:

anacreóni hetes: három és fél jambikus sor: u - u - u - u
anacreóni nyolcas: egy anapestust két és fél jambus követ:
u u - u - u - u

egyéb versformák

blank verse (ötös-hatodfeles drámai jambus, pl. Shakespeare-nél)

alexandrin (jambikus lejtésű sor, sormetszettel)

pl. S tömött arany diszét // fejem fölé lehajtja
A csónakos virágú, // karcsú szelíd rekettye

tercina (3 sor, a sorok ötös-hatodfeles jambusok, rímképlete:
a b a, b c b, c d c, stb.)

stanza (ottava rima - nyolc sor, ötös-hatodfeles jambusokkal,
rímképlete: a b a b a b c c)

szonett - 14 soros vers, négy versszakba tördelve; 2 quartina
(=1 oktáva), majd 2 tercina (=1 sextett); rímképlete:
a b b a, a b b a, c d c, d c d

angol szonett (Shakespeare):

a b a b c d c d e f e f g g (az utolsó két sort beljebb írják)

ballada - 3 nyolcsoros és egy négysoros versszak; rímképlete:
a b a b, b c b C, b c b C (itt a C refrénszerűen visszatér)

szimultán verselés - ha egyszerre érvényesülnek az
ütemhangsúlyos és az időmértékes versritmus szabályai

pl. A hatalmas // szerelemnek Megemészttő // tüze bánt
u u - - / u u - - u u - - / u u -

ha fölváltva érvényesül a két szabály: kevert verselés (az egyik sor csak ütemhangsúlyos, a másik csak időmértékes)

rím: «a hangok összecsengését jelenti a költemény bizonyos pontjain, versben legtöbbször a sorvégeken vagy a sormetszetek határán»

rímes próza: makáma (arab)

tiszta rím: az egymással összecsengő szótagok magánhangzói és mássalhangzói is azonosak

ragrím, képzőrím

asszonánc: csak a magánhangzók egyeznek meg, a mássalhangzók nem (ill. esetleg csak zöngés-zöngétlen rokonságban vannak)

pl. nincsen – kincsem, tenéked – zenéket

mássalhangzós asszonánc – groteszk hatású

hímrím: emelkedő, jambikus lejtésűek

nőrirím: ereszkedő, trochaikus lejtésűek

végírím: felismerhető ritmikai határon (a legtöbb rím ilyen)

alliteráció: élírím (a szókezdő hangok egyeznek meg)

Rímképletek:

párrím: a a b b

keresztrím: a b a b, c d c d stb.

ölelkező rím: a b b a, c d d c

visszatérő rím: a a x a (x = a nem rímelő sor)

félrím: x a x a (4 soros), a x a (3 soros)

bokorrím: a a a a, b b b b, c c c c stb.

halmazrím (négyenél több sor összecsengése): a a a, a a a stb.

Felhasznált irodalom:

Dr. Péczely László: Bevezetés a műelemzésbe

© Szerk. **Bonaniné Tamás-Tarr Melinda Dr.**
© **Osservatorio Letterario**

Elkészült: 2007. január 17. 22:00
Utolsó módosítás: 2007. január. 18. 8:57